

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การแก้ไขปัญหาด้านเด็กของประเทศไทยในปัจจุบันมีกฎหมายและนโยบายออกมาเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหามากมาย โดยอาศัยแนวคิดพื้นฐานในการพัฒนาเด็กจากรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยและแนวคิดสากล อาทิ อนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็กและแนวคิดโลกที่เหมาะสมสำหรับเด็ก ที่เน้นการจัดบริการต่าง ๆ ให้ทั่วถึง การจัดการเลือกปฏิบัติ การส่งเสริมการมีส่วนร่วม การยึดหลักการคำนึงประโยชน์สูงสุดของเด็ก เป็นต้น ล่าสุดได้มีการเสนอร่างนโยบายและแผนยุทธศาสตร์ระดับชาติ ด้านการพัฒนาเด็กตามแนวทางโลกที่เหมาะสมสำหรับเด็ก (พ.ศ. 2550-2559) โดยสำนักส่งเสริมสวัสดิภาพและพิทักษ์เด็ก เยาวชน ผู้ด้อยโอกาส คนพิการ และผู้สูงอายุ (สท.) กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ซึ่งจัดทำขึ้นภายใต้แนวคิดโลกที่เหมาะสมสำหรับเด็ก (A world fit for Children) แนวคิดนี้มีการเสนอในที่ประชุมสมัชชาสหประชาชาติสมัยพิเศษว่าด้วยเรื่องเด็กในปี พ.ศ. 2545 ซึ่งเป็นแนวคิดพื้นฐานที่สำคัญในการปกป้องคุ้มครองเด็กที่เน้นการจัดสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมในการพัฒนาและคุ้มครองเด็ก

แต่ทว่าการดำเนินงานเพื่อปกป้องคุ้มครองเด็ก ยังพบปัญหาอยู่หลายประการ แม้ว่าในหลายชุมชนจะมีความตระหนักเป็นอย่างดีในปัญหาที่เกิดขึ้นกับเด็ก แต่ยังคงขาดองค์ความรู้ เทคนิค ทักษะ และงบประมาณในการดำเนินงาน ดังในรายงานการวิจัยการพัฒนาระบบคุ้มครองเด็กในสังคมไทย ได้ระบุถึงสถานการณ์ของการทำงานระบบคุ้มครองเด็กในระดับชุมชน ดังนี้

การทำงานคุ้มครองเด็กในระดับชุมชน ยังไม่มีรูปแบบที่ชัดเจนเป็นทางการ โครงสร้างการทำงานคุ้มครองเด็กในชุมชน ขาดกลไกที่รับผิดชอบงานเด็ก ครอบคลุมโดยเฉพาะในหลายชุมชนท้องถิ่นองค์กรบริหารส่วนตำบลจะเป็นผู้รับผิดชอบงานด้านเด็กและเยาวชน แต่ลักษณะการทำงานส่วนใหญ่จะเป็นการทำงานตามวาระ เช่น การจัดงานวันเด็ก การจัดแข่งขันกีฬา งานประเพณี ปีใหม่ สงกรานต์ ฯลฯ การทำงานของชุมชนท้องถิ่นขาดการให้คุณค่าความสำคัญในประเด็นเด็ก ขาดการกำหนดเป้าหมาย ยุทธศาสตร์การทำงานกับเด็กอย่างเป็นระบบ ทั้งในเชิงติดตามสถานการณ์ ฝ้าระวังปัญหา และการกำหนดแผนช่วยเหลืออย่างต่อเนื่องจริงจัง (อภิญญา เวชยชัย, 2552, น. 132-133)

การให้บริการในหน่วยงานด้านเด็ก ยังเป็นการดำเนินงานที่เน้นการช่วยเหลือเฉพาะราย แม้ว่าจะเริ่มมีการดำเนินงานรูปแบบสหวิชาชีพ แต่ยังคงเป็นการประสานงานกันในบางเรื่อง บางประเด็น มุ่งเน้นระบบส่งต่อมากกว่าการทำงานเป็นทีม เนื่องจาก “ในหลายพื้นที่ที่ทีมสหวิชาชีพ ยังเพิ่งเริ่มต้น และยังเป็นกลไกที่ไม่เข้มแข็งพอ การพัฒนาความรู้ทักษะในการทำงานกับเด็ก ครอบครัวยังต้องได้รับการพัฒนาเพิ่มขึ้นเป็นระยะ โดยเฉพาะทักษะเชิงลึกในการรับมือกับปัญหา ที่ยุ่งยากซับซ้อน” (อภิญา เวชชัย, 2552, น. 132) โดยต้องทำงาน “เชิงรุก” เพื่อป้องกันปัญหา ซึ่งการจะปกป้องคุ้มครองเด็กในมิติของการป้องกันปัญหานี้คงต้องอาศัยความร่วมมือจาก ครอบครัวและชุมชนที่ดูแลเด็กและมีความใกล้ชิดกับเด็กมากที่สุด แต่ “ยังขาดพลังจากภาค ประชาชนในการเข้ามามีส่วนร่วมในการแสวงหาแนวทางปกป้องคุ้มครองเด็ก” เพราะยังไม่มีกลไก ที่จะเอื้อให้ชุมชนเข้าไปมีส่วนร่วมอย่างเพียงพอ จึงพบว่าชุมชนทั่ว ๆ ไปมีการดำเนินกิจกรรมเพื่อ ปกป้องคุ้มครองเด็กในชุมชนอยู่น้อยมาก

ชุมชนวัดประหาระปือธรรม เป็นชุมชนตัวอย่างชุมชนหนึ่งที่มีการดำเนินกิจกรรม ปกป้องคุ้มครองเด็กมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2542 ชุมชนนี้ได้สนใจที่จะทำโครงการเพื่อพัฒนาเด็กและ ครอบครัวในชุมชน จึงสมัครเข้าร่วมโครงการนำร่องสร้างสังคมที่น่าอยู่สำหรับเด็กร่วมกับมูลนิธิ ศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็ก เพื่อสร้างสังคมที่เหมาะสมสำหรับเด็ก ป้องกันปัจจัยเสี่ยงต่อการทารุณกรรม และปล่อยปละละเลย มุ่งเน้นการปกป้องคุ้มครองเด็กจากการละเมิดการแสวงประโยชน์และความรุนแรง ได้มีการดำเนินงานร่วมกับ กรมสุขภาพจิต กรมประชาสงเคราะห์ (ปัจจุบันเปลี่ยนชื่อ เป็น กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ) สำนักงานเขตดุสิต วิทยาลัยแพทยศาสตร์กรุงเทพมหานคร และวชิรพยาบาล สำนักอนามัยกรุงเทพมหานคร และโรงเรียนวัดประหาระปือธรรม โดยกระตุ้น และส่งเสริมให้พ่อแม่ผู้ปกครอง ครู แกนนำชุมชน และหน่วยงานในพื้นที่ร่วมมือกันปกป้องดูแล เด็กและเยาวชนให้ปลอดภัย รวมทั้งให้พ่อแม่ผู้ปกครองมีความรู้ความเข้าใจและมีทักษะ ในการเลี้ยงดูบุตรหลาน

ชุมชนวัดประหาระปือธรรม ตั้งอยู่บนถนนพระรามที่ 5 แขวงถนนนครไชยศรี เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร ลักษณะชุมชนจัดเป็นชุมชนเมืองที่ค่อนข้างแออัด แบ่งอาณาเขตปกครองเป็น ชุมชนย่อย คือ ชุมชนวัดประหาระปือธรรม 1 ชุมชนวัดประหาระปือธรรม 2 ชุมชนวัดประหาระปือ ธรรม 3 และชุมชนวัดประหาระปือธรรม 4 โดยเป็นชุมชนที่มีอาณาเขตติดต่อกับพื้นที่ของกรมทหาร แพททุกด้าน (โปรดดูแผนที่ ในบทที่ 3 หน้า 67) ชุมชนนี้เป็นชุมชนเก่าแก่ที่ตั้งมานานแล้ว แต่ไม่ ปรากฏว่าตั้งมาแล้วกี่ปีและไม่ทราบแน่ชัดว่าใครเป็นผู้มาตั้งรกรากคนแรก จากคำบอกเล่าของคน เฒ่าคนแก่และคนที่อยู่อาศัยในชุมชนมานานนั้นทราบแต่เพียงว่าเมื่อก่อนที่ตรงนี้เป็นที่ราบลุ่ม

แวดล้อมไปด้วยคูคลองโดยรอบ ชาวบ้านนำกระบือมาเลี้ยงในแถบนี้กันมาก จึงเรียกคลองนี้ว่า คลอง “บางกระบือ” ก่อนสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 เริ่มมีชาวบ้านมาตั้งรกรากพักอาศัยเป็นหมู่บ้าน และประกอบอาชีพทำสวนผลไม้ คนสมัยก่อนจึงเรียกย่านนี้จนติดปากว่า “หลังสวน” เมื่อปี พ.ศ. 2532 ได้มีการจดทะเบียนตั้งเป็นชุมชนตามชื่อวัด คือ “ชุมชนวัดประหารกระบือธรรม” ต่อมา มีการแบ่ง การปกครองออกเป็น 4 ชุมชนย่อย เนื่องจากชุมชนมีขนาดใหญ่ขึ้นและมีจำนวนประชากรมากขึ้น ทำให้คณะกรรมการชุมชนชุดเดียวไม่สามารถดูแลได้อย่างทั่วถึง และในปี พ.ศ. 2535 มีการตัด ถนนเข้าในชุมชน ทำให้ชุมชนเกิดความเจริญขึ้นอย่างรวดเร็ว ผู้คนหลั่งไหลเข้ามาอยู่ในชุมชน บ้างมาซื้อที่ดิน บ้างมาเช่าบ้านอยู่เพื่อทำมาหากิน จนสภาพความเป็นสวนหายไปทั้งหมด และ ชุมชนเริ่มมีสภาพเป็นชุมชนเมืองที่คล้ายชุมชนแออัด บ้านทุกหลังคาเรือนแทบจะติดกันหมด ที่ว่าง ในชุมชนเหลือน้อยลงทุกที ส่วนความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชนค่อนข้างมีความห่างเหิน สะท้อน ออกมาจากลักษณะที่คนในชุมชนต่างคนต่างอยู่ มีความเป็นอยู่ลักษณะ “ตัวใครตัวมัน” มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันค่อนข้างน้อย

ด้านสถานการณ์เกี่ยวกับเด็กและครอบครัว มีรายงานจากงานกิจกรรมป้องกัน ในชุมชน ฝ่ายพัฒนาเด็กและสังคม มูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็กว่า ครอบครัวส่วนใหญ่ในชุมชน มีลักษณะคล้ายคลึงกับชุมชนเมืองทั่วไป กล่าวคือ เป็นครอบครัวที่โยกย้ายถิ่นฐานมาจากที่อื่น โดยมาเช่าที่อยู่อาศัยในชุมชนเพื่อประกอบอาชีพ ลักษณะครอบครัวส่วนใหญ่เป็นครอบครัวเดี่ยว พ่อ แม่ ผู้ปกครองไม่มีเวลาเอาใจใส่เลี้ยงดูเด็กอย่างเหมาะสม เพราะคนในชุมชนส่วนมากเป็น ผู้ที่มีรายได้น้อยจึงใช้เวลาในแต่ละวันกับการหารายได้มาจุนเจือครอบครัว บางครอบครัวในชุมชน ต้องประสบกับปัญหาพ่อแม่หรือผู้ปกครองขาดทักษะในการเลี้ยงดูเด็ก มักใช้ความรุนแรง ในการลงโทษเด็ก บางครอบครัวไม่สามารถจัดการกับพฤติกรรมที่เป็นปัญหาของเด็กได้ และยังใช้ ความรุนแรงทั้งทางร่างกาย และจิตใจเพื่อยุติพฤติกรรม บางครอบครัวมีความสัมพันธ์ห่างเหิน ขาดการทำกิจกรรมร่วมกันในครอบครัว มีการสื่อสารที่ไม่เหมาะสม และพบว่า มีจำนวนหนึ่งแม่ ต้องดูแลเลี้ยงดูลูกเพียงคนเดียว นอกจากนี้สภาพแวดล้อมของชุมชนยังมีจุดที่เสี่ยง อาจก่อให้เกิด อันตรายแก่เด็กได้ ไม่ว่าจะเป็นจุดเปลี่ยว ซอยมืดที่เป็นทางส่งยา ร้านเกม ร้านคาราโอเกะ ในชุมชน รวมถึงชุมชนยังขาดกลไกเฝ้าระวังอันตรายจากบุคคลในชุมชน

จากสภาพปัญหาดังกล่าว ชุมชนจึงมีความมุ่งหวังให้เด็กและครอบครัวได้รับการพัฒนาในด้านต่าง ๆ และสร้างชุมชนให้มีความปลอดภัยแก่เด็ก แกนนำชุมชนจึงสมัครเข้าร่วม โครงการนำร่องสร้างสังคมที่น่าอยู่สำหรับเด็ก โดยดำเนินโครงการในพื้นที่ชุมชนร่วมกับมูลนิธิศูนย์ พิทักษ์สิทธิเด็กและเครือข่ายหน่วยงานทั้งในและนอกพื้นที่ มาอย่างต่อเนื่องยาวนาน มีกิจกรรม

หลักในพื้นที่ชุมชน ได้แก่ กิจกรรมครอบครัวสัมพันธ์ กิจกรรมศูนย์บริการครอบครัวในชุมชน กิจกรรมพัฒนาพ่อแม่ในชุมชน และกิจกรรมสร้างความปลอดภัยในชุมชน

กิจกรรมครอบครัวสัมพันธ์ เริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2543 โดยชุมชนร่วมกับเครือข่ายหน่วยงานดำเนินการจัดกิจกรรมทุกปี รูปแบบกิจกรรมประยุกต์มาจากฟาสท์ โปรแกรม (FAST Program : The Families And Schools Together Program) ประเทศออสเตรเลีย เป็นกิจกรรมมุ่งเน้นให้พ่อ แม่ ลูก หรือผู้ใหญ่ในครอบครัวใช้การสื่อสารเชิงบวกกันในครอบครัวเพื่อสร้างปฏิสัมพันธ์ที่ดีภายในครอบครัวและเสริมสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างครอบครัว กิจกรรมนี้เหมาะกับพ่อแม่ผู้ปกครองที่มีเด็ก อายุ 6-12 ปีอยู่ในครอบครัว โดยมีกลุ่มเป้าหมายรุ่นละไม่เกิน 15 ครอบครัว ใช้ระยะเวลาจัดกิจกรรมต่อเนื่องกัน 8 สัปดาห์ สัปดาห์ละ 1 ครั้ง ครั้งละ 11 กิจกรรม กิจกรรมนี้จัดขึ้นในสถานที่ของโรงเรียนวัดประชาระบือธรรมมาแล้ว 8 รุ่น และมีกิจกรรมพบปะกันอย่างต่อเนื่อง จากผลของกิจกรรมครอบครัวสัมพันธ์ทำให้เกิดครอบครัวในชุมชนที่เข้าร่วมกิจกรรมปรับเปลี่ยนพฤติกรรมในการเลี้ยงดูลูกดีขึ้น และยิ่งไปกว่านั้นก่อให้เกิดการรวมตัวของครอบครัวในชุมชนและเกิดศูนย์บริการครอบครัวในชุมชนตามมา โดยมีคณะทำงานเป็นอาสาสมัครครอบครัวที่ผ่านกิจกรรมครอบครัวสัมพันธ์

ศูนย์บริการครอบครัวในชุมชนวัดประชาระบือธรรมเปิดให้บริการตั้งแต่ปี พ.ศ. 2544 มีการจัดกิจกรรม โดยมีพ่อแม่อาสาสมัคร (จากกลุ่มพ่อแม่ที่เข้าร่วมกิจกรรมครอบครัวสัมพันธ์) ในชุมชนผลัดกันมาทำกิจกรรมและดูแลเด็ก กิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นล้วนแล้วแต่เป็นงานที่กลุ่มพ่อแม่อาสาสมัครได้รับการสนับสนุนจากมูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิให้เป็นผู้ดำเนินการ เช่น กิจกรรมสอนการบ้าน ศิลปะ งานประดิษฐ์ สีลาศ กิจกรรมตามวันสำคัญต่าง ๆ และกิจกรรมทัศนศึกษา เป็นต้นนอกจากนี้ยังมีการประสานความร่วมมือกับหน่วยงานราชการในการให้ความช่วยเหลือแก่เด็กและครอบครัวด้วย

กิจกรรมพัฒนาพ่อแม่ในชุมชนเกิดขึ้น เนื่องจากมูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็กเล็งเห็นว่าครอบครัวมีบทบาทสำคัญมากในการเลี้ยงดูและสร้างความปลอดภัยให้เด็ก แต่พ่อแม่หรือผู้เลี้ยงดูเด็กในชุมชนจำนวนไม่น้อยที่ขาดทักษะและใช้ความรุนแรงในการเลี้ยงดูเด็ก จึงต้องมีกิจกรรมพัฒนาพ่อแม่ในชุมชนที่เรียกว่า “ห้องเรียนพ่อแม่” เพื่อการสอนทักษะที่จำเป็น และเปิดเวทีในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการเลี้ยงดูเด็กในครอบครัว เพื่อช่วยหาทางออกที่หลากหลายในการส่งเสริมพัฒนาและจัดการกับพฤติกรรมเด็กในครอบครัวอย่างไร้ความรุนแรงในครอบครัว

จากผลการดำเนินกิจกรรมในพื้นที่ชุมชนที่ผ่านมา ทำให้เกิดการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายของครอบครัวในชุมชน แกนนำชุมชน ผู้ประกอบวิชาชีพในหน่วยงานทั้งในพื้นที่เขตดุสิต

และหน่วยงานนอกพื้นที่จนเกิดศูนย์บริการครอบครัวในชุมชนตามมา โดยมีคณะทำงาน ศูนย์บริการครอบครัวจากการรวมกลุ่มของคณะทำงานอาสาสมัครครอบครัวที่ผ่านกิจกรรม ครอบครัวสัมพันธ์ เมื่อดำเนินกิจกรรมผ่านไประยะหนึ่ง ผลที่ได้จากกิจกรรมเกิดผลดีต่อ ความสัมพันธ์ในครอบครัวและระหว่างครอบครัวที่เข้าร่วมกิจกรรม แต่ยังไม่ส่งผลถึงความตระหนัก ในช่วยเหลือ ดูแลเด็กและครอบครัวอื่น ๆ ในชุมชนเท่าที่ควร กลุ่มคนที่เคยเข้าร่วมกิจกรรม ครอบครัวสัมพันธ์ที่อาสาทำงานร่วมกันในศูนย์บริการครอบครัวมีจำนวนลดลง และกลุ่มแกน นำในพื้นที่ยังมีเพียงส่วนน้อยมากที่เข้ามาร่วมคิดพิจารณาสภาพปัญหาและร่วมวางแผนในการ ดำเนินกิจกรรม ประกอบกับครอบครัวส่วนใหญ่ในชุมชนเป็นครอบครัวที่ต้องต่อสู้ทำงานหนัก เพื่อให้สภาพเศรษฐกิจของครอบครัวดีขึ้น รวมถึงสมาชิกชุมชนมีผู้ที่อพยพย้ายถิ่นฐานมาจากที่ ต่าง ๆ จำนวนมากขึ้น จึงทำให้ความสัมพันธ์ของผู้คนห่างเหินกันออกไป ทำให้ไม่สนใจดูแลเด็ก คนอื่น ๆ ในชุมชนเว้นเสียแต่ว่าเป็นเด็กที่ตนรู้จักหรือเป็นญาติ จากสภาพปัญหาเหล่านี้ได้ผลักดัน ให้ทางชุมชน มูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็ก และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องร่วมกันหาแนวทางแก้ไข ด้วย ความมุ่งหวังให้สมาชิกในชุมชนมีความตระหนักและมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับเด็ก และครอบครัวในชุมชนมากขึ้น โดยอาศัยกระบวนการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วมอันจะก่อให้เกิดการ พัฒนาที่ยั่งยืนเพื่อประโยชน์สูงสุดสำหรับเด็ก

แกนนำชุมชน มูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็กและเครือข่ายหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจึงเริ่ม ออกเดินทางไปเรียนรู้ดูงานหลายแห่งในช่วงปี พ.ศ. 2548 ได้แก่ สหทัยมูลนิธิ มูลนิธิเพื่อการ พัฒนาเด็กศูนย์วัดดวงแข ชุมชนสุเหร่าเพชรบุรีซอย 7 สมาคมไทสร้งสวรรค์ และโรงพยาบาลน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น และในปี พ.ศ. 2550 ตัวแทนชุมชนและเครือข่ายหน่วยงานได้ไปศึกษาเรียนรู้ โครงการครอบครัวเข้มแข็ง สถาบันรักลูก ทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาคในพื้นที่จังหวัดลำปาง ซึ่งเป็นการจุดประกายครั้งสำคัญให้ตัวแทนชุมชนและเครือข่ายหน่วยงานที่ร่วมกันดำเนินงานใน พื้นที่ชุมชน สนใจและอยากสร้างกระบวนการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วมในชุมชนด้วยการวิจัยเชิง ปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมซึ่งเป็นการวิจัยเพื่อการพัฒนาชุมชนโดยคนในชุมชนเอง

ต่อมาในปี พ.ศ. 2551 มีการดำเนินงานโครงการเสริมสร้างความปลอดภัยแก่เด็กใน ชุมชนวัดประชาระบือธรรมร่วมกันกับภาคีเครือข่ายหน่วยงาน โดยมีมูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็กเป็น ผู้สนับสนุน ด้วยการให้การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมเป็นเป็นเครื่องมือในการดำเนินการ ด้วยความมุ่งหมายที่จะสร้างให้เกิดความตระหนักในปัญหา และหาแนวทางปกป้องคุ้มครองเด็ก จากสภาพแวดล้อมที่ไม่ปลอดภัยด้วยชุมชนเอง โดยนำเอากระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมี ส่วนร่วมมาใช้เป็นเครื่องมือในการหาแนวทางสร้างเสริมสภาพแวดล้อมให้ปลอดภัยแก่เด็กใน

ชุมชน ตั้งแต่การศึกษาสภาพปัญหา ค้นหาสาเหตุของปัญหา หาแนวทางและวางแผนวิธีการแก้ไข ปัญหา และดำเนินการด้วยการลงมือปฏิบัติการเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาย่างเหมาะสม กับสภาพปัญหาชุมชน ที่เน้นการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนทุกชั้นตอนด้วยการกระตุ้นจาก นักวิชาการและผู้ปฏิบัติงานที่มีประสบการณ์ทางด้านปกป้องคุ้มครองเด็ก ให้สมาชิกในชุมชนได้ คิด พุดคุย เรียนรู้และลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง

อย่างไรก็ตามชุมชนวัดพระซาระบือธรรม เป็นเพียงหนึ่งชุมชนที่ดำเนินการปกป้อง คุ้มครองเด็กในชุมชนให้ได้รับความปลอดภัยด้วยตนเอง ยังมีอีกหลาย ๆ ชุมชนที่ยังไม่มีการ ดำเนินการสร้างความปลอดภัยแก่เด็กในชุมชนอย่างเป็นทางการ เพราะคนในชุมชนขาดความ ตระหนักว่าการปกป้องคุ้มครองเด็กต้องเป็นหน้าที่ของผู้ใหญ่ทุกคน อีกทั้งเป็นที่ทราบโดยทั่วกัน ว่าประเด็นนี้ไม่ค่อยได้รับความสนใจจากรัฐบาลไทยเท่าที่ควร แตกต่างจากในต่างประเทศให้ ความสำคัญอย่างมาก มีการพัฒนาวิธีการดำเนินการในลักษณะของการใช้ชุมชนเป็นฐานและใช้ งานวิจัยเป็นเครื่องมือในการดำเนินงานเสริมสร้างความปลอดภัยโดยชุมชน ในโครงการที่เรียกว่า “ชุมชนปลอดภัย (Safety Community)” โดยมีเป้าหมายคือการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม และการ สร้างสิ่งแวดล้อมรอบตัวให้ปลอดภัย การดำเนินโครงการต้องให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม (Community-Based Program) โดยใช้ชุมชนเป็นศูนย์กลาง และมีการนำแนวคิดการวิจัยเชิง ปฏิบัติการในชุมชน (Operational Research) โดยคนในชุมชนเพื่อคนในชุมชน (Community-Based Research) มาเป็นเครื่องมือในการส่งเสริมความปลอดภัยหรือป้องกันอันตรายที่จะเกิด ขึ้นกับเด็กโดยใช้ชุมชนเป็นศูนย์กลาง (Community Setting Oriented) นับว่าเป็นแนวทางที่ น่าสนใจอย่างยิ่ง เพราะปัญหาเด็กในชุมชนย่อมไม่สามารถแก้ไขได้ด้วยคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง หรือ ความรู้สาขาใดสาขาหนึ่ง เท่านั้น จำเป็นต้องใช้มุมมอง ความรู้และวิทยาการหลากหลายสาขา จากคนหลาย ๆ กลุ่ม ตั้งแต่ ตัวเด็กเอง ครอบครัว เจ้าหน้าที่ในหน่วยงาน นักวิชาการและ ผู้เชี่ยวชาญแขนงต่าง ๆ ที่สำคัญ คือเจ้าของพื้นที่ที่เป็นผู้นำ ผู้รู้และสมาชิกในชุมชน

ตัวอย่างเช่น ในประเทศสหรัฐอเมริกา มีการตั้งองค์กรระดับชาติที่มีหน้าที่ในการ ประสานงานองค์กรต่าง ๆ (National Center for Injury Prevention and Control: NCIPC) เพื่อ ระดมความรู้มาใช้เพื่อป้องกันการบาดเจ็บ ลดอัตราการตายและการพิการจากการบาดเจ็บ ด้วย การสนับสนุนทุนวิจัยในชุมชน (Community-Based Research) กว่า 38 แห่ง การวิจัยลักษณะนี้ มักเป็นการทำงานในพื้นที่ชุมชนโดยร่วมกับหน่วยงานรัฐในพื้นที่และนักวิจัยจากมหาวิทยาลัย เน้น การจัดตั้งกลุ่มองค์กรชุมชนและการมีส่วนร่วมของผู้บริหารท้องถิ่น เพื่อให้เกิดเครือข่ายภาคีความ ร่วมมือระดับท้องถิ่น ส่วนในประเทศสวีเดนได้มีการจัดตั้งองค์กรเพื่อคิดค้นและสนับสนุน

ยุทธศาสตร์ในการดำเนินงานสร้างเสริมความปลอดภัยและป้องกันอุบัติเหตุระดับชาติ (National Safety Promotion Program; NSPP) มียุทธศาสตร์หลัก คือ การพัฒนาการดำเนินการสร้างเสริมความปลอดภัยของชุมชน (Local Safety Work) โดยสนับสนุนการวิจัยที่เป็นการวิจัยแบบปฏิบัติการ (Operational Research) ที่ใช้ชุมชนเป็นศูนย์กลาง (Community Setting Oriented) มุ่งเน้นที่การทำงานประสานท้องถิ่น ทีมสหวิชาชีพ นักวิชาการและผู้ปฏิบัติงานในพื้นที่ (ศูนย์วิจัยเพื่อสร้างเสริมความปลอดภัยและป้องกันการบาดเจ็บในเด็ก ภาควิชากุมารเวชศาสตร์ โรงพยาบาลรามาธิบดี, 2551)

ส่วนในประเทศไทยมีการดำเนินการวิจัยโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน ซึ่งเป็นงานวิจัยโดยคนในชุมชนเพื่อคนในชุมชน ปรากฏชัดเจนว่ามีการดำเนินการอย่างแพร่หลายในระยะ 10 กว่าปีมานี้ นับตั้งแต่มีรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยปี พ.ศ. 2540 ซึ่งเป็นรัฐธรรมนูญฉบับประชาชนที่ถือว่า ประชาชนคือหัวใจของประเทศชาติ เป็นรากฐานสำคัญของการเมืองการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย จึงมีบทบัญญัติให้สิทธิความเสมอภาคและศักดิ์ศรีในความเป็นมนุษย์ของคนไทยทุกคน ให้สิทธิประโยชน์ของกลุ่มคนที่รัฐต้องให้การดูแล และคุ้มครองสวัสดิภาพเป็นพิเศษโดยสร้างระบบการคุ้มครองความมั่นคงทางสังคม มีการควบคุมการใช้อำนาจรัฐ ทำให้ประชาชนได้รับความเสมอภาคและความชอบธรรมในการพัฒนามากขึ้น และได้มีการนำแนวคิดการพัฒนา “คน” เป็นศูนย์กลางมาใช้เป็นฐานในการพัฒนาต่าง ๆ จึงส่งผลให้ประชาชนถูกกระตุ้นให้มีส่วนร่วมในการเรียนรู้และมีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์องค์ความรู้มากขึ้น และเข้ามามีส่วนร่วมในงานวิจัยเพื่อการพัฒนามากขึ้นด้วย จนในปัจจุบันได้ใช้เป็นแนวทางปฏิบัติในการพัฒนาชุมชนอย่างแพร่หลาย

ในปี พ.ศ. 2541 สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ได้เริ่มสนับสนุนงานวิจัยเพื่อให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการใช้องค์ความรู้จากงานวิจัยโดยตรงเรียกว่า “งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น” (Community-Based Research) (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2552) โดยวิธีการสำคัญคือ “สร้างโอกาส” ให้ชุมชนได้มาร่วมกันคิด วิเคราะห์สภาพที่เป็นอยู่ ทดลองจัดการกับปัญหาปัจจุบัน และวางแผนอนาคตโดยใช้กระบวนการที่เป็นเหตุเป็นผล เป็นระบบ บนฐานของความรู้และข้อมูล รวมทั้งแยกแยะรวบรวมความรู้ที่ได้อย่างเป็นระเบียบ และสรุปทบทวนเพื่อทำงานต่อไป โดยเน้นการวิจัยเพื่อพัฒนาพื้นที่เฉพาะ (Area-Based Research) ในรูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) มีหลักการว่าการวิจัยนั้นเริ่มต้นจากชุมชน ปัญหาของชุมชน สมาชิกชุมชนเข้ามาเป็นคณะนักวิจัยชุมชนและมีการปฏิบัติการเพื่อแก้ปัญหาในชุมชน นักวิจัยหรือนักพัฒนาภายนอก ทำหน้าที่เป็นผู้เอื้ออำนวย (Facilitator) การ

เรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยเท่านั้น การวิจัยลักษณะนี้จึงเป็นการเปิดโอกาสให้ชุมชนได้เรียนรู้ พัฒนา และแก้ไขปัญหาของตัวเองได้ กล่าวได้ว่าเป็นงานวิจัยเพื่อพัฒนาชุมชนโดยคนในชุมชนโดยแท้

อย่างไรก็ตาม เมื่อกล่าวถึงการวิจัยโดยคนในชุมชน หลายคนอาจจะคิดว่า “เป็นไปได้” เพราะในอดีตที่ผ่านมา มีการสร้างคุณค่าและให้ความหมายกับงานวิจัยว่า เป็นศาสตร์ที่สูงส่งโดยนักวิชาการสูงศักดิ์ ประชาชนคนทั่วไปไม่อาจเข้าถึงได้ หลายคนมีความเชื่อตามกันมาว่าการวิจัยเป็นเรื่องของนักวิชาการและนักศึกษาระดับสูงเท่านั้น การศึกษาวิจัยจึงอยู่ในวงจำกัดไปโดยปริยาย ทำให้การศึกษาริชัยโดยทั่วไปขาดการมีส่วนร่วมในการคิดวิเคราะห์จากภาคส่วนอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ประชาชนไม่มีโอกาสที่เข้ามาแสดงความคิดเห็นต่อสิ่งที่ศึกษาวิจัย ด้วยเหตุที่การวิจัยผูกขาดอยู่กับผู้เชี่ยวชาญหรือนักวิชาการฝ่ายเดียว ผลการวิจัยที่ได้จึงเป็นองค์ความรู้ด้านวิชาการด้านเดียว ทั้ง ๆ ที่องค์ความรู้ที่ได้มาจากการวิจัยจะเป็นฐานในการพัฒนาประชาชนทั้งประเทศ กระบวนการวิจัยที่ผ่านมาในอดีตจึงเป็นสาเหตุหนึ่งที่สำคัญที่ทำให้เกิดความล้มเหลวในการพัฒนาต่าง ๆ เพราะกระบวนการวิจัยไม่มีประโยชน์ต่อการสร้างองค์ความรู้เพื่อพัฒนาคน และแก้ปัญหาในชุมชนที่มีความแตกต่างหลากหลาย ประชาชนที่เข้ามามีส่วนร่วมในงานวิจัยเป็นเพียงหน่วยทดลองหรือผู้ที่คอยให้ข้อมูล เพื่อสนองตอบความต้องการของนักวิจัย (นักวิชาการ) เท่านั้น ฉะนั้นความรู้ที่ได้จากงานวิจัยของนักวิชาการ แม้จะประกาศว่าได้มามากมายมหาศาล แต่ก็อาจไร้ค่า หากไม่สามารถนำไปปรับใช้ได้จริงในพื้นที่ชุมชน ในทางกลับกันความรู้เพียงน้อยนิดที่ใช้ได้จริงในชุมชน อาจมีความหมายและมีคุณค่าเหลือคณานับ ดังที่ คาลิล ยิบราน (Kahlil Gibran) นักปรัชญาชื่อก้องโลกได้กล่าวไว้ว่า “ความรู้เพียงเล็กน้อยที่นำไปปฏิบัติ มีค่ามากกว่าความรู้มหาศาลที่อยู่เฉย ๆ (A little knowledge that acts is worth more than much knowledge that is idle.)”

ดังนั้น งานวิจัยจึงเป็นเรื่องที่ทุกคนควรทำ และสามารถทำได้เพราะมนุษย์ทุกคนล้วนมีความสงสัย ใคร่รู้และแสวงหาคำตอบด้วยวิธีการต่าง ๆ เพื่อการดำรงชีวิตประจำวันกันอยู่แล้ว แต่หลายคนไม่รู้ตัวและไม่คิดว่าเป็นทักษะพื้นฐานของการวิจัย จึงต้องมีการส่งเสริมให้ประชาชนทุกคนพัฒนาทักษะในการวิจัย ในลักษณะที่ไม่ใช่การทำวิจัยเพื่อหาคำตอบและเขียนเป็นรายงานวิชาการเพียงอย่างเดียว แต่เป็นไปในลักษณะของการใช้กระบวนการวิจัยเป็นเครื่องมือแสวงหาความรู้ที่ใช้ได้จริง อย่างเช่นการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม ที่ไม่ได้มีเป้าหมายเพียงหาคำตอบแก้คำถามหรือโจทย์วิจัยเท่านั้น เป้าหมายที่สำคัญกว่านั้น คือกระบวนการวิจัยแก้ปัญหาและหาคำตอบให้แก่ผู้คนที่เกี่ยวข้อง ด้วยการใช้อนุญา ที่เริ่มจากการสงสัย

ใครรู้ การตั้งคำถาม การแสวงหาคำตอบ หากได้รับการกระตุ้นและพัฒนาอย่างเหมาะสม ประชาชนคนส่วนใหญ่ก็จะสามารถทำการวิจัย ศึกษาเรียนรู้และสร้างสรรค์ความรู้ที่เหมาะสมกับการพัฒนาชุมชนตนเองได้ ความรู้จากหนึ่งสมอง สองมือของคนในชุมชน หรืออย่างน้อยเป็นความรู้ที่ผลิตจากความร่วมมือของทั้งสองฝ่ายทั้งประชาชนและนักวิชาการ ก็จะเป็นประโยชน์มากกว่าความรู้ที่ได้จากกระบวนการวิจัยอันซับซ้อนสูงส่งอยู่บนหอคอยของผู้นักวิชาการ อาจารย์ และนักศึกษาระดับมหาวิทยาลัยเพียงฝ่ายเดียว

การจะทำให้การวิจัยกลายเป็นประโยชน์ของทุกคนในสังคม ย่อมต้องสร้างให้เกิดการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วมตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดกิจกรรมในชุมชน จะทำให้ผู้คนสามารถพัฒนาศักยภาพทางปัญญา พัฒนาวิธีคิดวิเคราะห์ต่อปรากฏการณ์ต่าง ๆ และอาจถือพินภูมิความรู้ดั้งเดิมที่สั่งสมในชุมชน เกิดการถ่ายโอนความรู้ระหว่างสมาชิกในชุมชนและเชื่อมไปยังนอกชุมชน เป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางปัญญาขึ้นระหว่างสมาชิกในชุมชนเองและคนนอกชุมชนอย่างสมดุล ในที่สุดชุมชนจะคิดเป็นและมีความเป็นตัวของตัวเอง มีความสามารถที่จะดำเนินการสิ่งใดสิ่งหนึ่งได้โดยการคิดและการตัดสินใจของตนเอง

มูลเหตุจูงใจในการศึกษา

“เด็ก คือ พลัง เป็นความหวังแห่งวัน อย่าทำลายฝันอย่าปิดกั้นไฟ เด็กมีหัวใจ ผู้ใหญ่ช่วยระวัง...” เป็นบางตอนของเพลงเด็กดั่งดวงดาว ของศิลปิน สุ บุญเลี้ยงและน้องแจ้ ที่ผู้ศึกษาประทับใจ และระลึกเสมอว่าความรับผิดชอบที่มีต่อเด็ก ๆ ทุกคนในโลกใบนี้เป็นของผู้ใหญ่ทุกคน (Every child is our child) เด็กต้องการผู้ใหญ่ปกป้องดูแลคุ้มครองให้ได้รับความปลอดภัย และเติบโต ออกเงย ไปเป็นผู้ใหญ่ที่งดงามในสังคม ด้วยความสนใจและแรงผลักดันดังกล่าวทำให้ผู้ศึกษาลุกคืบในเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับเด็กที่ถูกทำร้ายในสังคมไทย จนในปี พ.ศ. 2547 ผู้ศึกษาได้เข้าไปปฏิบัติงานในมูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็ก ซึ่งเป็นองค์กรที่พยายามผลักดันให้เกิดระบบคุ้มครองสิทธิเด็กในสังคมไทย ช่วยเหลือและพัฒนาเด็กที่ถูกละเมิดสิทธิในด้านต่าง ๆ ตลอดจนหาแนวทางในการป้องกันความรุนแรงต่อเด็ก

จากประสบการณ์ ผู้ศึกษาเชื่อว่าการพัฒนาไกลและระบบงานเพื่อปกป้องคุ้มครองเด็กระดับพื้นที่ที่มีแตกต่างหลากหลายในวัฒนธรรมและสภาพสังคม ควรสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในการศึกษาวิเคราะห์ถึงปัญหา รวมทั้งการแก้ไขปัญหาที่กำลังประสบอยู่ โดยการร่วมกันวางแผน และกำหนดการดำเนินงานตามแผนหรือโครงการ พร้อมทั้งการปฏิบัติตามแผน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายในการแก้ไขปัญหาได้ถูกต้องตรงตามความต้องการ ดังข้อเสนอของ

อภิญา เวชยชัย (2552, น. 173) ในการพัฒนาระบบคุ้มครองเด็กในสังคมไทยสำหรับเด็กในสถานะเสี่ยง ที่ระบุว่า “ควรกำหนดให้เกิดการจัดทำแผนบูรณาการทางสังคมเพื่อคุ้มครองเด็กด้วยกัน ในระดับพื้นที่ ผ่านเวทีการแลกเปลี่ยนบนฐานการมีส่วนร่วมของครอบครัว ชุมชน และกลุ่มเด็กของแต่ละชุมชน...” ซึ่งในช่วงปี พ.ศ. 2550 ผู้ศึกษาได้มีโอกาสทำงานบนพื้นฐานการมีส่วนร่วมกับชุมชนวัดประชาระบือธรรมซึ่งเป็นพื้นที่นำร่องโครงการชุมชนคุ้มครองเด็ก และได้มีโอกาสเข้าร่วมปฏิบัติการในโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมในพื้นที่นี้ด้วย อีกทั้งการได้ศึกษาในหมวดวิชาวิจัยในคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ การมีโอกาสศึกษาดูงานในหน่วยงานด้านเด็กหลายองค์กร และการศึกษาดำรงที่เกี่ยวข้อ ก่อเกิดเป็นแรงผลักดันให้สนใจการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม และมีความคิดความเชื่อพื้นฐานว่าวิถีชีวิตนี้เป็นมรรควิถีเพื่อปลูกพลังความเข้มแข็งของชุมชนให้ฟื้นคืนมา จึงเป็นมูลเหตุจูงใจให้ทำการศึกษาวิเคราะห์พลังชุมชนเพื่อปกป้องคุ้มครองเด็กจากการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมในพื้นที่ชุมชนวัดประชาระบือธรรม เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร ในครั้งนี้

ผู้ศึกษาเข้าใจว่าการมีส่วนร่วมในการปกป้องคุ้มครองเป็นเรื่องที่สำคัญมาก ที่ต้องเร่งดำเนินการ การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมจะเป็นเครื่องมือสำคัญในกระบวนการมีส่วนร่วมซึ่งแตกต่างจากกระบวนการวิจัยเพื่อการพัฒนาในอดีตราว 20-30 ปีที่ผ่านมา ที่เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดความล้มเหลวในการพัฒนาสังคม เพราะกระบวนการวิจัยไม่มีประโยชน์ต่อการสร้างองค์ความรู้เพื่อพัฒนาคน และแก้ปัญหาในชุมชน กระบวนการวิจัยผูกขาดอยู่กับผู้เชี่ยวชาญหรือนักวิชาการฝ่ายเดียว ประชาชนที่เข้ามามีส่วนร่วมในงานวิจัยเป็นเพียงผู้ที่คอยให้ข้อมูลหรือคำตอบเพื่อสนองความต้องการของนักวิจัยเท่านั้น องค์ความรู้ที่ได้จึงเป็นความรู้ที่มาจากคณะวิจัยเพียงฝ่ายเดียว เมื่อนำองค์ความรู้นี้มาใช้ก็จะกลายเป็นว่าประชาชนถูกควบคุมให้คิดและทำแบบเดียวกันทั้งหมดทั้งที่มีบริบทที่แตกต่างกัน เท่ากับว่าชุมชนจำใจต้องเลือกทางเดินตามที่มีอำนาจทางการเมืองเหนือกว่ากำหนดไว้ เป็นกระบวนการพัฒนาจากเบื้องบนสู่เบื้องล่าง (Top down) ซึ่งไม่เหมาะสม ดังคำกล่าวของ เสน่ห์ จามริก ที่ว่า “การพัฒนาในลักษณะนี้ เป็นการพัฒนาที่เป็น “การจรรยาทางเดียว” ซึ่งไม่ถูกต้องในแง่ของกระบวนการ คือ เวลาที่เราพัฒนาเรามองเป้าหมายเป็นหลักเหมือนกับในระบอบเผด็จการอำนาจเบ็ดเสร็จอย่างคอมมิวนิสต์ เป็นต้น” (เสน่ห์ จามริก, 2545)

ผลจากปฏิบัติการพัฒนาดังกล่าวทำให้ประชาชนถูกกดขี่ให้ทำตามกระแสการพัฒนาบนฐานองค์ความรู้จากส่วนกลาง ไม่มีบทบาทและมีส่วนร่วมในการพัฒนาตามที่ตนเองต้องการอย่างแท้จริง ก่อให้เกิดการลดทอนศักยภาพและความสามารถของประชาชน จึงอ่อนแอ

อยู่ในภาวะไร้พลังอำนาจ (Powerlessness) ไม่มีโอกาสศึกษาสถานการณ์ที่เป็นอยู่ ไม่มีการร่วมกันคิดวิเคราะห์หาทางออก ไม่ได้เข้าร่วมกำหนด วางแผนและมีการทำงานร่วมกันกับภาครัฐ อาจกล่าวได้ว่าประชาชนแทบไม่มีส่วนร่วมรู้เห็นในการวางแผนและรูปแบบการพัฒนาต่าง ๆ เลย เป็นแต่เพียงผู้ที่คอยรับผลประโยชน์เพียงเศษเสี้ยวจากการพัฒนาที่คนภายนอกหยิบยื่นให้เท่านั้น เมื่อประชาชนและชุมชนประสบปัญหาที่ไม่สามารถจัดการแก้ไขอะไรได้ด้วยตนเอง มีภาวะพึ่งพิงภายนอกสูง นับได้ว่าเป็นความล้มเหลวในการพัฒนาสังคมทั้งในระดับบุคคล กลุ่ม ชุมชน อันส่งผลไปจนถึงความล้มเหลวระดับชาติเลยทีเดียว

จากความล้มเหลวในการพัฒนาบนฐานการวิจัยเพื่อการพัฒนาแบบเดิม ๆ ผลักดันให้เกิดการวิจัยรูปแบบใหม่ที่เรียกว่า “การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม” การวิจัยรูปแบบนี้มีลักษณะเด่นที่มีความแตกต่างจากงานวิจัยแบบดั้งเดิมที่ผ่านมา ตรงที่มีเป้าหมายเพื่อให้สามารถปฏิบัติการพัฒนาได้อย่างยั่งยืน การวิจัยรูปแบบนี้มีจุดเน้นตรงที่ให้ความสำคัญกับกระบวนการวิจัยไม่ใช่เนื้อหา และเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการวิจัยเพื่อให้สามารถนำผลการวิจัยมาใช้ในชุมชนได้จริง อันจะช่วยให้ประชาชนสามารถสร้างความรู้ด้วยตัวเองสามารถและสามารถเปลี่ยนแปลงความเป็นอยู่ของตนเองให้ดีขึ้นได้ ไม่รอคอย รอรับจากนักพัฒนาภาครัฐและเอกชนแต่ฝ่ายเดียวเหมือนเช่นในอดีต ซึ่งผลลัพธ์คือความรู้ที่ได้จะเป็นผลผลิตทางสังคมที่ถูกสร้างมาจากสถานการณ์เฉพาะ ที่สามารถปรับเปลี่ยนพัฒนา ตรวจสอบ และมีการสืบค้นใหม่เสมอ ความแตกต่างของงานวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมและงานวิจัยแบบดั้งเดิม สามารถสรุปเปรียบเทียบได้ดังตารางที่ 1 (โปรดดู ตารางที่ 1 หน้า 12)

จากความคิดความเชื่อพื้นฐานเหล่านี้เอง ส่งผลให้ผู้ศึกษามีความมุ่งมั่นในการแสวงหาและศึกษากระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม ที่เชื่อเชิญคนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่เริ่มกระบวนการแรกของกรวิจัย และผู้ศึกษาเลือกที่จะศึกษาในพื้นที่ที่กำลังดำเนินกระบวนการวิจัยรูปแบบดังกล่าวอยู่แล้ว มิได้เป็นผู้ที่คิดค้นโครงการวิจัยแล้วนำไปเสนอให้ชุมชนและองค์กรที่เกี่ยวข้องแต่อย่างใด โดยจะเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งในการดำเนินการวิจัย และสังเกตการณ์กระบวนการวิจัยอย่างมีส่วนร่วม เพื่อหาคำตอบว่ากระบวนการวิจัยดำเนินไปอย่างไร ในกรอบประเด็นปัญหาเกี่ยวกับการพัฒนาพื้นที่ชุมชน เพื่อสร้างความปลอดภัยแก่เด็กและสามารถนำไปสู่การบรรลุเป้าหมายที่เป็นพลังของชุมชน ตั้งแต่ระดับความตระหนักต่อสภาพที่เป็นอยู่ กระบวนการคิด และสร้างความรู้ สู่อำนาจปฏิบัติการในการปกป้องคุ้มครองเด็กให้อยู่ในสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมในพื้นที่ชุมชนวัดประชาธาภิเษมได้หรือไม่ อย่างไร ทั้งนี้การจะศึกษาวิเคราะห์กระบวนการวิจัย และค้นหาพลังความเข้มแข็งของชุมชน ที่เกิดจากการวิจัยรูปแบบนี้ ผู้ศึกษาจะต้องมีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยในพื้นที่ชุมชน ทุกขั้นตอนและทำการเก็บรวบรวมข้อมูล และวิเคราะห์สังเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารการดำเนินงานของชุมชน ร่วม

สังเกตการณ์และสะท้อนปรากฏการณ์อย่างเป็นระบบ จึงจะพบคำตอบ อันจะได้องค์ความรู้ซึ่งเป็นแนวทางในการปรับประยุกต์ใช้วิธีการรูปแบบวิจัยดังกล่าวในการพัฒนาชุมชนอื่น ๆ ที่มีบริบทพื้นที่และประเด็นคล้ายคลึงกัน เพื่อร่วมกันสร้างสังคมที่น่าอยู่สำหรับเด็กได้ในวงกว้างต่อไป

ตารางที่ 1

เปรียบเทียบการวิจัยแบบดั้งเดิมกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม

ประเด็น	การวิจัยแบบดั้งเดิม	การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม
รูปแบบ	- เป็นพิมพ์เขียวที่กำหนดให้	- เน้นกระบวนการที่ปรับเปลี่ยนได้ตามสถานการณ์
นักวิจัย	- เน้นกลุ่มคนชั้นสูง	- เน้นกลุ่มคนที่ด้อยโอกาสในสังคม คนชายขอบ
จุดมุ่งหมาย	- ทำเพื่อตอบปัญหาการวิจัย	- มีพันธกรณีระหว่างนักวิจัยกับชาวบ้าน
กรอบการวิจัย	- กำหนดโดยนักวิจัยองค์กร	- กำหนดโดยประชาชนในพื้นที่
เป้าหมาย	- กำหนดไว้ล่วงหน้า	- ปรับเปลี่ยนตามความต้องการของท้องถิ่นตามเงื่อนไขความเหมาะสม
ยุทธวิธี	- เน้นการวางแผนที่อ้างว่าชาวบ้านไม่สามารถวางแผนเองได้	- เน้นการมีส่วนร่วม เชื่อมั่นในความสามารถในการเรียนรู้ของคน
วิธีการ	- เข้มงวดรัดกุม ใช้ระเบียบวิธีขั้นสูง - เน้นหลักการวิจัยเชิงปริมาณ - มองแยกมิติชุมชนที่ศึกษา	- เรียบง่าย ใช้เทคโนโลยีชาวบ้าน - ใช้วิธีการที่ชาวบ้านรู้จักและถนัด - มองชุมชนอย่างเป็นองค์รวม
เกณฑ์การวัด	- เป็นมาตรฐานสากล	- เป็นมาตรฐานเฉพาะพื้นที่ซึ่งมีความหลากหลาย
การตัดสินใจ	- เน้นแบบรวมศูนย์ / เผด็จการ	- กระจายอำนาจ ชาวบ้านตัดสินใจเองตามต้องการ
การวิเคราะห์	- การมองแบบย่อส่วน (reductionism)	- การมองแบบองค์รวม (holistic approach)
รูปแบบการพัฒนา	- แบบควบคุม - ชี้แนะและให้แรงจูงใจเป็นวัตถุ - เน้นการทำงานตามแผน - และส่งเสริมวัฒนธรรมการพึ่งพาตนเอง	- สร้างกำลังอำนาจในการคิดและต่อรองให้สำเร็จ (empowerment) ในสิ่งที่เขาได้กระทำ โดยมีแรงจูงใจ คือความภูมิใจในศักดิ์ศรีของตน
มุมมองต่อชาวบ้าน	- เป็นผู้รับประโยชน์ (beneficiary) จากโครงการวิจัย	- เป็นผู้ทำประโยชน์ เป็นผู้ลงมือกระทำโครงการสำเร็จ และมีส่วนร่วม

ที่มา: ปรับปรุงจาก พันธุ์ทิพย์ รามสูตร, 2540, น. 60-62

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาวิเคราะห์พลังชุมชนในการปกป้องคุ้มครองเด็ก ให้อยู่ในสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม อันเป็นผลมาจากการใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมเป็นเครื่องมือดำเนินงานในโครงการสร้างเสริมความปลอดภัยให้แก่เด็กในพื้นที่ชุมชนวัดพระธาตุนวปวชิรธรรม
2. เพื่อศึกษาบทเรียนเชิงกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมตามโครงการสร้างเสริมความปลอดภัยให้แก่เด็กในพื้นที่ชุมชนวัดพระธาตุนวปวชิรธรรม

คำถามการวิจัย

1. การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมสามารถก่อให้เกิดการพลังความเปลี่ยนแปลงตั้งแต่ระดับความตระหนักต่อสภาพที่เป็นอยู่ เกิดกระบวนการคิดและมีความรู้จนสามารถปฏิบัติการในการปกป้องคุ้มครองเด็กให้อยู่ในสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมในพื้นที่ชุมชนวัดพระธาตุนวปวชิรธรรมได้หรือไม่ อย่างไร
2. กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมตามโครงการวิจัยการสร้างเสริมความปลอดภัยให้แก่เด็กที่คณะนักวิจัยชุมชนดำเนินการในพื้นที่ชุมชนวัดพระธาตุนวปวชิรธรรมขับเคลื่อนไปบนเงื่อนไขและข้อท้าทายอะไรบ้าง

ขอบเขตการศึกษา

ในการศึกษาวิจัยเรื่อง พลังชุมชนเพื่อปกป้องคุ้มครองเด็ก จากการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม: โครงการสร้างเสริมความปลอดภัยให้แก่เด็ก ชุมชนวัดพระธาตุนวปวชิรธรรม เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร ผู้ศึกษากำหนดขอบเขตการศึกษาวิจัยไว้ดังนี้

1. ขอบเขตของเนื้อหาในการศึกษา

การศึกษาวិเคราะห์พลังชุมชนเพื่อปกป้องคุ้มครองเด็ก จะมุ่งศึกษาวิเคราะห์ความเข้มแข็งและศักยภาพของชุมชน ตั้งแต่ความตระหนัก กระบวนการทางความคิดและความรู้ที่จะปฏิบัติการปกป้องคุ้มครองเด็กให้อยู่ในสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม อันเป็นผลเกิดจากการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมตามโครงการสร้างเสริมความปลอดภัยให้แก่เด็กในชุมชน

การศึกษากระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมจะเน้นศึกษา วิเคราะห์ บทเรียนจากการปฏิบัติจริง และสะท้อนเงื่อนไขและข้อท้าทายจากการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมตามโครงการสร้างเสริมความปลอดภัยให้แก่เด็กในชุมชน

2. ขอบเขตด้านพื้นที่ในการศึกษา

การศึกษาครั้งนี้จะครอบคลุม พื้นที่ชุมชนวัดพระธาตุนคร แขวงถนนนครไชยศรี เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร

3. ขอบเขตด้านระยะเวลาที่ใช้ในการศึกษา

ผู้ศึกษาทำการศึกษา ประมาณ 2 ปี ตั้งแต่เดือนมกราคม พ.ศ. 2551 ถึง เดือนธันวาคม พ.ศ. 2552

นิยามศัพท์เชิงปฏิบัติการ

พลังชุมชน หมายถึง การมีศักยภาพและเข้มแข็งของชุมชน ตั้งแต่ระดับความตระหนักรู้ต่อสภาพที่เป็นอยู่ ความสามารถในการแสวงหาข้อมูล/ความรู้อย่างมีส่วนร่วม การวางแผนและปฏิบัติการเปลี่ยนแปลงเพื่อแก้ไขปัญหาให้มีสภาพที่ดีขึ้น นอกจากนี้มีบรรยากาศแห่งการเรียนรู้ในชุมชนที่เน้นการเรียนรู้จากการปฏิบัติการต่าง ๆ ประกอบกับมีปฏิสัมพันธ์ภายในกลุ่มและมีสำนึกร่วมกันในการปฏิบัติการเพื่อสร้างเสริมความปลอดภัยแก่เด็กในชุมชนได้อย่างสอดคล้องกับบริบทของชุมชน

การปกป้องคุ้มครองเด็ก หมายถึง การพัฒนาศักยภาพของชุมชน หน่วยงาน / องค์กร ระบบบริการ กลไกคณะทำงาน ระเบียบปฏิบัติหรือกิจกรรมรูปแบบต่าง ๆ ภายใต้แนวคิดพื้นฐานที่ต้องสร้างสภาพแวดล้อมที่ปลอดภัยแก่เด็ก เป็นการปกป้องคุ้มครองเด็กชุมชนในมิติของการป้องกันก่อนที่เด็กจะได้รับอันตราย เพื่อให้เด็กอยู่ในสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม ปลอดภัย และสอดคล้องกับพัฒนาของเด็ก

การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (Participatory action research ; PAR) เป็นรูปแบบของวิธีการศึกษาค้นคว้าหาความรู้ของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งในสังคม เน้นถึงความสำคัญของการค้นหาโดยใช้แนวทางความร่วมมือ (Collaborative approach) เพื่อจะทำให้ทุกฝ่ายที่มี

ส่วนเกี่ยวข้อง (Stakeholders) เข้าใจในเหตุการณ์ที่พวกเขาได้ประสบอยู่ อันจะก่อให้เกิดการหาแนวทางร่วมเพื่อจัดการ ปฏิบัติการแก้ไข และป้องกันปัญหาต่าง ๆ ขณะเดียวกันก็เป็นการพัฒนาความเข้าใจเกี่ยวกับการปฏิบัติงานนั้น ๆ ให้สอดคล้องกับบริบททางสังคมและสถานการณ์ที่เกี่ยวข้อง กระบวนการวิจัยรูปแบบนี้จะต้องเป็นประชาธิปไตย ยุติธรรม มีอิสระ และส่งเสริมคุณค่าของชีวิต เป้าหมายคือการการเปลี่ยนแปลงอย่างมีจิตสำนึกจากสิ่งที่เป็นอยู่ไปสู่สิ่งที่สามารถเป็นไปได้ ทั้งในระดับปัจเจกชนและระดับสังคม เพื่อให้สมาชิกในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นบนพื้นฐานของความรู้ที่สมาชิกในชุมชนมีอยู่

คณะนักวิจัยชุมชน หมายถึงคณะบุคคลผู้สมัครใจในการเข้ามาเป็นนักวิจัยชุมชนที่เข้าร่วมดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมในชุมชนวัดประชาธาภิเษกธรรม มีองค์ประกอบมาจากประธานชุมชน คณะทำงานศูนย์บริการครอบครัว สมาชิกครอบครัวสัมพันธ์ และแกนนำเยาวชน

คณะเจ้าหน้าที่เครือข่ายหน่วยงาน หมายถึง คณะบุคคลผู้สมัครใจในการเข้าร่วมดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมในชุมชนวัดประชาธาภิเษกธรรม ซึ่งมีองค์ประกอบจากผู้ปฏิบัติงานที่มีประสบการณ์การทำงานด้านเด็กและครอบครัว สังกัดสำนักอนามัย กรุงเทพมหานคร ซึ่งมีความสนใจเข้าร่วมเป็นเครือข่ายในการปฏิบัติงานเพื่อพัฒนาเด็กและครอบครัวในพื้นที่ชุมชน โดยเข้าร่วมกิจกรรมนอกเวลาราชการด้วยความสนใจส่วนตัว รวมถึงบุคลากรที่รับผิดชอบโครงการสร้างเสริมความปลอดภัยให้แก่เด็กในชุมชนวัดประชาธาภิเษกธรรม จากฝ่ายพัฒนาเด็กและครอบครัว มูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็ก

ประโยชน์ที่ได้รับจากการศึกษา

1. ค้นพบพลังชุมชนหรือความศักยภาพและเข้มแข็งของชุมชน ในการปกป้องคุ้มครองเด็กให้อยู่ในสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม อันเป็นผลมาจากใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมเป็นเครื่องมือดำเนินงานในโครงการสร้างเสริมความปลอดภัยให้แก่เด็กในพื้นที่ชุมชนวัดประชาธาภิเษกธรรม

2. ทำให้ทราบถึงรูปธรรมของการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมที่ชัดเจนและพบบทเรียนของการประยุกต์ใช้วิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมในพื้นที่ชุมชนเมืองเกี่ยวกับประเด็นการปกป้องคุ้มครองเด็กให้อยู่ในสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม อันจะเป็นประโยชน์ในการนำไปปรับใช้ในชุมชนและองค์กรอื่นที่มีความสนใจ